

**O‘ZBEK TILINING JAMIYATDAGI NUFUZI VA IJTIMOIIY
MUNOSABATLARDAGI O‘RNI**

Eshpo‘latova Xolida Bahodir qizi

Jizzax Davlat pedagogika universiteti 2-bosqich talabasi

xolidax51@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23758023>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, davlat tili sifatidagi maqomi hamda ijtimoiy munosabatlarda tutgan ahamiyati yoritilgan. Bugungi globallashuv sharoitida o‘zbek tilining nufuzi, uning turli sohalarda qo‘llanilish darajasi, milliy qadriyatlarni saqlash va yosh avlod tarbiyasidagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, tilning jamiyatdagi kommunikativ, madaniy va ma‘naviy vazifalari ochib berilib, o‘zbek tilining xalq birligini mustahkamlashdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada davlat tilini rivojlantirish, uning xalqaro maydondagi mavqei oshirish hamda ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida faol qo‘llash masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, davlat tili, til siyosati, jamiyat, ijtimoiy munosabatlar, kommunikatsiya, ma‘naviyat, milliy qadriyatlar, milliy o‘zlik, til madaniyati.

Abstract: This article examines the prestige of the Uzbek language in society, its status as the state language, and its role in social relations. The study highlights the importance of the Uzbek language in fostering national identity, preserving spiritual values, and transmitting cultural heritage to future generations. The functions of the language in education, science, mass media, public administration, and everyday communication are analyzed. Special attention is paid to the prospects for the development of the Uzbek language in the context of globalization and to strengthening its position in the international arena

Key words: Uzbek language, state language, language policy, society, social relations, communication, spirituality, national values, national identity, language culture.

Аннотация: В данной статье рассматриваются престиж узбекского языка в обществе, его статус как государственного языка и роль в социальных отношениях. Освещается значение узбекского языка в формировании национального самосознания, сохранении духовных ценностей и передаче культурного наследия будущим поколениям. Анализируются функции языка в образовании, науке, средствах массовой информации, государственном управлении и повседневном общении. Особое внимание уделяется перспективам развития узбекского языка в условиях глобализации и укреплению его позиций на международной арене.

Ключевые слова: узбекский язык, государственный язык, языковая политика, общество, социальные отношения, коммуникация, духовность, национальные ценности, национальная идентичность, культура речи.

Kirish

Til millatning eng asosiy ma‘naviy boyligi, uning tarixi, madaniyati, urf-odatlar va qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan muhim ijtimoiy hodisadir. Har qanday xalqning mavjudligi,

avvalo, uning tili bilan belgilanadi. Til insonlar o‘rtasidagi muloqotni ta‘minlash bilan bir qatorda, jamiyat taraqqiyoti, milliy o‘zlikni anglash va ma‘naviy merosni avlodidan avlodga yetkazishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois dunyoning barcha rivojlangan davlatlarida ona tilini asrash, rivojlantirish va uning nufuzini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbek tili ham ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lgan boy va qadimiy tillardan biridir. Ushbu til asrlar davomida xalqimizning ma‘naviy hayoti, ilm-fani, adabiyoti va madaniyatining yuksalishiga xizmat qilib kelgan. Bugungi kunda o‘zbek tili nafaqat O‘zbekiston Respublikasining davlat tili, balki millionlab insonlarning kundalik muloqot vositasi, milliy birlik va hamjihatlik timsoli sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Davlat tilining jamiyat hayotidagi mavqei qanchalik yuqori bo‘lsa, millatning ma‘naviy salohiyati ham shunchalik mustahkam bo‘ladi.

Jamiyatning barcha sohalarida, xususan, ta‘lim, ilm-fan, madaniyat, ommaviy axborot vositalari, davlat boshqaruvi hamda ijtimoiy munosabatlarda o‘zbek tilining o‘rni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, mamlakatimizda davlat tiliga oid qonunlarning qabul qilinishi, lotin yozuviga asoslangan alifboning joriy etilishi, til me‘yorlarini takomillashtirish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar o‘zbek tilining rivojlanishiga yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Til insonlarning o‘zaro munosabatlarini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biridir. Ijtimoiy munosabatlarning har qanday ko‘rinishi muloqot orqali yuzaga keladi va ushbu jarayonda til markaziy o‘rin egallaydi. O‘zbek tili jamiyat a‘zolari o‘rtasida o‘zaro tushunish, hamkorlik va birdamlikni ta‘minlab, xalqning bir butunligi va ma‘naviy yaxlitligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, til insonning dunyoqarashi, tafakkuri, axloqiy qarashlari hamda milliy qadriyatlarga munosabatini shakllantiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Globalashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda milliy tillarning rivojlanishi va nufuzini saqlab qolish dolzarb masalaga aylanmoqda. Turli madaniyatlar va tillarning o‘zaro ta‘siri natijasida ayrim milliy tillarda o‘zlashmalar soni ortib, ona tilining mavqei pasayish xavfi yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli o‘zbek tilining sofligini saqlash, uning ilmiy va texnologik imkoniyatlarini kengaytirish, raqamli makonda qo‘llanish doirasini oshirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri sanaladi.

Buyuk tilshunos olim Vilgelm fon Humboldt tilning jamiyat hayotidagi ahamiyati haqida shunday fikr bildirgan: "Til xalqning ruhi, xalq esa tilning ruhidir." Ushbu fikr til va millatning biri-biri bilan chambarchas bog‘liqligini yaqqol ifodalaydi. Darhaqiqat, har bir xalqning madaniyati, tafakkuri, dunyoqarashi va ma‘naviy qiyofasi uning tilida aks etadi. Tilning rivojlanishi millatning rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning nufuzi xalqning ma‘naviy yuksalishini belgilovchi mezonlardan biridir.

O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimiz tarixidagi eng muhim siyosiy va ma‘naviy voqealardan biri hisoblanadi. 1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan “Davlat tili to‘g‘risida”gi Qonun o‘zbek tilining jamiyat hayotidagi mavqeini yanada mustahkamladi. Ushbu qonun bilan o‘zbek tili davlat boshqaruvi, ta‘lim tizimi, ilm-fan, madaniyat va boshqa sohalarda keng qo‘llaniladigan davlat tili sifatida e‘tirof etildi.

Mazkur tarixiy qaror xalqning milliy o‘zligini anglash, ma’naviy qadriyatlarini tiklash va ona tiliga bo‘lgan hurmatni kuchaytirishda muhim omil bo‘ldi. Chunki til millatning ma’naviy boyligi, tarixi va madaniyatini o‘zida mujassam etgan bebaho merosdir. Davlat tili maqomining berilishi natijasida o‘zbek tilida ish yuritish, hujjatlar tayyorlash, ta’lim berish va ommaviy axborot vositalari faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Mustaqillik yillarida davlat tilining mavqeini yanada mustahkamlash borasida qator islohotlar amalga oshirildi. O‘zbek tilining me’yoriy asoslarini takomillashtirish, lotin yozuviga asoslangan alifboni joriy etish, ilmiy va badiiy adabiyotlarni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borildi. Natijada o‘zbek tilining qo‘llanish doirasi sezilarli darajada kengaydi.

Bugungi kunda o‘zbek tili mamlakatimizning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotida asosiy muloqot vositasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Davlat tili maqomi uning nafaqat mamlakat ichidagi nufuzini, balki xalqaro maydondagi mavqeini ham oshirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, chet ellarda o‘zbek tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotgani ushbu tilning rivojlanish istiqbollari keng ekanligini ko‘rsatadi.

Muhtaram Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “Ona tili millatning ruhi va g‘ururidir.” Darhaqiqat, davlat tiliga bo‘lgan e’tibor xalqning milliy o‘zligiga, ma’naviy taraqqiyotiga va kelajak avlod tarbiyasiga bo‘lgan e’tiborning muhim ko‘rinishidir. Shu bois o‘zbek tilini rivojlantirish, uning nufuzini oshirish va kelajak avlodlarga sof holda yetkazish har bir fuqaroning muqaddas burchidir.

Asosiy qism

O‘zbek tili O‘zbekiston Respublikasining davlat tili sifatida mamlakat hayotining barcha jabhalarida muhim o‘rin egallaydi. Til jamiyatning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Davlat tili maqomining berilishi o‘zbek tilining nufuzini yanada oshirib, uni davlat boshqaruvi, ta’lim tizimi, ilm-fan, ommaviy axborot vositalari va ish yuritish sohalarida keng qo‘llash imkoniyatini yaratdi.

Tilning nufuzi avvalo uning qo‘llanish doirasi bilan belgilanadi. Bugungi kunda o‘zbek tili maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda asosiy ta’lim vositasi sifatida xizmat qilmoqda. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va badiiy adabiyotlarning katta qismi o‘zbek tilida yaratilmoqda. Bu esa tilning nafaqat muloqot vositasi, balki ilmiy tafakkur va ma’rifat tili sifatida ham rivojlanayotganidan dalolat beradi.

O‘zbek tilining nufuzini oshirishda ommaviy axborot vositalarining ham o‘rni katta. Televizion dasturlar, radioeshittirishlar, gazeta-jurnallar va internet nashrlarida o‘zbek tilining faol qo‘llanilishi uning aholi orasidagi ta’sirini kuchaytirmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar rivojlanib borayotgan hozirgi davrda turli elektron platformalar va ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tilining qo‘llanilish ko‘lami tobora kengaymoqda.

O‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi o‘rni

Ijtimoiy munosabatlar insonlar o‘rtasidagi aloqa va muloqot jarayonlari orqali shakllanadi. Ushbu jarayonda til asosiy vosita vazifasini bajaradi. O‘zbek tili jamiyat a’zolari o‘rtasida o‘zaro tushunish, hamkorlik va birdamlikni ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Insonlar o‘z fikrlarini,

his-tuyg‘ularini va munosabatlarini til orqali ifoda etadilar. Shu sababli til ijtimoiy munosabatlarning ajralmas qismi sanaladi.

Oilada, mahallada, ta‘lim muassasalarida va mehnat jamoalarida o‘zbek tilining qo‘llanilishi sog‘lom ijtimoiy muhitning shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ularda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish va milliy qadriyatlarga hurmat ruhini singdirishda ona tilining ahamiyati beqiyosdir.

O‘zbek tili turli millat vakillari o‘rtasidagi hamjihatlikni mustahkamlashda ham muhim vazifani bajaradi. Mamlakatimizda yashovchi turli elatlar vakillari davlat tilini bilish orqali jamiyat hayotida faol ishtirok etadilar. Bu esa millatlararo totuvlik va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

O‘zbek tilining ma‘naviy va madaniy ahamiyati

Til milliy madaniyatning asosiy tarkibiy qismidir. Har bir xalqning tarixi, urf-odati, an‘analari va dunyoqarashi uning tilida aks etadi. O‘zbek tili asrlar davomida xalqimizning boy ma‘naviy merosini saqlab kelayotgan bebaho boylik hisoblanadi. Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Ogahiy, Furqat va Muqimiy kabi buyuk mutafakkirlarning asarlari o‘zbek tilining badiiy imkoniyatlari naqadar keng ekanligini namoyon etadi.

O‘zbek tilining rivojlanishi milliy madaniyatning rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Til orqali xalqning tarixiy xotirasi, ma‘naviy qadriyatlari va madaniy yutuqlari kelajak avlodlarga yetkaziladi. Shu bois ona tiliga hurmat bilan munosabatda bo‘lish har bir fuqaroning ma‘naviy burchi hisoblanadi

Globallashuv sharoitida o‘zbek tilining rivojlanish istiqbollari

Bugungi globallashuv davrida dunyo tillari o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir kuchayib bormoqda. Bunday sharoitda milliy tillarning mavqeini saqlab qolish va rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir. O‘zbek tilining xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirish uchun ilmiy va texnik terminologiyani boyitish, xorijiy oliy ta‘lim muassasalarida o‘zbek tilini o‘qitishni kengaytirish hamda internet makonida sifatli o‘zbekcha kontent yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalariga mos lug‘atlar, elektron dasturlar va sun‘iy intellekt tizimlarida o‘zbek tilining imkoniyatlarini kengaytirish til taraqqiyotining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu esa kelajakda o‘zbek tilining nafaqat milliy, balki xalqaro maydondagi mavqeini ham mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur muammoni bartaraf qilish uchun akademik halollik madaniyatini shakllantirish, manbalarni to‘g‘ri keltirish qoidalarini o‘rgatish va ijodiy hamda tahliliy topshiriqlar ulushini oshirish lozim.

O‘zbek tilining ta‘lim tizimidagi o‘rni

O‘zbek tili ta‘lim tizimining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, yosh avlodning bilim olishi, tafakkurini rivojlantirishi va ma‘naviy kamolotga erishishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta‘lim jarayonida ona tilidan samarali foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois o‘zbek tili barcha ta‘lim

bosqichlarida alohida fan sifatida o‘qitiladi hamda boshqa fanlarni o‘zlashtirish uchun asosiy vosita vazifasini bajaradi.

Maktabgacha ta‘lim muassasalarida bolalar ilk nutq ko‘nikmalarini ona tili orqali egallaydilar. Umumta‘lim maktablarida esa o‘quvchilar o‘zbek tilining grammatikasi, imlo qoidalari, uslubiy xususiyatlari hamda boy lug‘at tarkibini o‘rganadilar. Natijada ularda to‘g‘ri va ravon so‘zlash, fikrni aniq ifodalash, matn yaratish kabi muhim ko‘nikmalar shakllanadi.

Oliy ta‘lim tizimida o‘zbek tili ilmiy va kasbiy faoliyatning muhim vositasi hisoblanadi. Talabalar ilmiy maqolalar, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari hamda dissertatsiyalarni yozishda o‘zbek tilining ilmiy uslubidan foydalanadilar. Bu esa tilning ilm-fan tili sifatidagi mavqei mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta‘lim tizimida o‘zbek tilini mukammal o‘qitish yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda ham muhim o‘rin tutadi. Ona tili orqali o‘quvchilar xalqning boy tarixi, madaniyati, urf-odatlar va ma‘naviy merosi bilan tanishadilar. Natijada ularda milliy o‘zlikni anglash, Vatanga sadoqat va milliy g‘urur tuyg‘ulari shakllanadi.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, elektron darsliklar va raqamli platformalarning joriy etilishi o‘zbek tilini o‘qitish sifatini yanada oshirmoqda. Turli elektron lug‘atlar, onlayn kurslar va ta‘lim platformalari o‘quvchilarning ona tilini chuqur o‘rganishiga keng imkoniyat yaratmoqda.

Til va milliy o‘zlik

Til milliy o‘zlikni anglashning eng muhim vositalaridan biridir. Har bir xalqning tarixi, madaniyati, urf-odatlar, an‘analari va ma‘naviy qadriyatlari uning tilida mujassam bo‘ladi. Shu sababli til nafaqat muloqot vositasi, balki millatning ma‘naviy qiyofasini belgilovchi muhim omil ham hisoblanadi. O‘z ona tilini sevgan, e‘zozlagan va hurmat qilgan xalq o‘zining milliy o‘zligini saqlab qolishga muvaffaq bo‘ladi.

O‘zbek tili asrlar davomida xalqimizning boy ma‘naviy merosini avloddan avlodga yetkazib kelmoqda. Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Furqat va boshqa buyuk mutafakkirlarning asarlarida xalqimizning dunyoqarashi, tafakkuri va ma‘naviy olami o‘z aksini topgan. Ana shu bebaho meros bugungi kunda ham yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Milliy o‘zlikni anglashda ona tilining ahamiyati beqiyosdir. Chunki inson avvalo ona tili orqali atrofdagi olamni anglaydi, fikrlaydi va o‘z qarashlarini shakllantiradi. Til xalqning o‘tmishi bilan bugunini, buguni bilan kelajagini bog‘lab turuvchi mustahkam ko‘priq vazifasini bajaradi. Ona tiliga hurmat millatga hurmat, uning tarixi va qadriyatlariga ehtirom belgisi hisoblanadi.

Globallashuv sharoitida ayrim milliy tillarning mavqei pasayib borayotgan bir vaqtda ona tilini asrash va rivojlantirish masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbek tilining sofligini saqlash, uni yoshlar orasida keng targ‘ib qilish hamda kundalik hayotning barcha sohalarida faol qo‘llash milliy o‘zlikni mustahkamlashning muhim shartlaridan biridir.

Buyuk ma‘rifatparvar Abdulla Avloniy tilning millat hayotidagi ahamiyatini ta‘kidlab: "Har bir millatning dunyoda borligini ko‘rsatadurg‘on o‘yinayi hayoti til va adabiyotidir", deb yozgan. Ushbu fikr til va milliy o‘zlikning bir-biridan ajralmas tushunchalar ekanligini yaqqol ifodalaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tili xalqimizning bebaho ma’naviy merosi, milliy o‘zligimizning ajralmas qismi va jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Til nafaqat insonlar o‘rtasidagi muloqot vositasi, balki xalqning tarixi, madaniyati, urf-odatlarini, an’analari va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi noyob boylik hisoblanadi. Shu sababli o‘zbek tilining jamiyatdagi nufuzi va ijtimoiy munosabatlardagi o‘rnini o‘rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, o‘zbek tili davlat tili sifatida mamlakatimizning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotida muhim o‘rin egallaydi. 1989-yilda o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi uning rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi. Mustaqillik yillarida tilning nufuzini oshirish, qo‘llanish doirasini kengaytirish va ilmiy asoslarini takomillashtirish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Natijada o‘zbek tili ta’lim, ilm-fan, davlat boshqaruvi hamda ommaviy axborot vositalarining asosiy tillaridan biriga aylandi.

Shuningdek, o‘zbek tili yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Til orqali inson o‘z millatining tarixi, madaniyati va ma’naviy boyliklarini anglaydi. Shu bois ona tilini asrash va rivojlantirish millat kelajagini asrash bilan chambarchas bog‘liqdir.

Globalashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda o‘zbek tilining xalqaro maydondagi mavqeini yanada mustahkamlash zarur. Buning uchun o‘zbek tilida yaratilayotgan ilmiy, badiiy va madaniy mahsulotlar sonini ko‘paytirish, xorijiy davlatlarda o‘zbek tilini o‘qitish markazlarini kengaytirish, zamonaviy axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt tizimlarida o‘zbek tilining imkoniyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Demak, o‘zbek tili millatning ma’naviy tayanchi, xalq birligining ramzi va davlat mustaqilligining muhim belgilaridan biridir. Uni asrash, boyitish va kelajak avlodlarga sof holda yetkazish har bir fuqaroning muqaddas burchi sanaladi. O‘zbek tilining nufuzi va xalqaro mavqeini yuksaltirish orqali milliy taraqqiyotga, ma’naviy yuksalishga va jamiyat rivojiga munosib hissa qo‘shish mumkin. Zero, tilga e’tibor va hurmat millatga bo‘lgan hurmatning eng yuksak ko‘rinishidir.

Til ravnaqi esa millat ravnaqi va davlat taraqqiyotining muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. Toshkent, 1989.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Mahmudov N. Til va jamiyat. Toshkent: Ma’naviyat, 2019.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
5. Navoiy A. Muhokamat ul-lug‘atayn. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.
6. Begmatov E. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Fan, 2006.
7. G‘ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: O‘qituvchi, 1987.

8. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent: O‘zbekiston, 2002. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni. Toshkent.